

INTRODUCCIÓ A L'ESTUDI DE LES ACTIVITATS ECONÒMIQUES D'UNA VILLA LAIETANA

JOSEP M.² SOLIAS I ARÍS

L'estudi es basa essencialment en els resultats obtinguts a la vil·la situada a Sta. Maria de Sales (Viladecans, Baix Llobregat), ja que les excavacions realitzades en ella han donat a conèixer la part rústica de la casa, que permet interessants conclusions paral·lelitzables, creiem, a la major part de les vil·les de la Laietània.

Podríem situarla, geològicament parlant, a l'inici de les aportacions quaternàries del delta del Llobregat, en els últims contraforts de la Serra Litoral. El Delta es una formació encara en creixement a l'època romana, com ho demostren les troballes d'àmfores republicanes i imperials que s'hi han fet.

La localització de l'assentament la feu el Sr. Llibert Piera, que trovà diversos fragments de terrissa escampats pels voltants de l'Ermita de Ntra. Sra. de Sales i el Cemintiti Municipal adjunt a ella. L'any 1981, la Generalitat de Catalunya va concedir permís d'excavacions per aquest jaciment, excavacions que es van dur a terme el mes de setembre.

Hi ha poques estratigrafies fiables degut al gran moviment de terres que s'hi havia fet, però podem dir que la vil·la estava en activitat ja a finals del segle II a.C. —inici del segle I a.C. El moment d'apogeu del material ceràmic és el segle I d.C., època en que es datarien igualment les estructures industrials. La vil·la segueix activament fins a mitjans del segle III, amb abundants importacions africanes, però durant la segona meitat del segle III i tot el baix imperi es produeix una devallada molt gran de les importacions ceràmiques, que es podria interpretar pensant que o bé la vil·la està en franca decadència o bé, que no arriba gaire ceràmica pels canals comercials.

Hem de ressaltar un important reaprofitament medieval de les estructures, a partir com a mínim del segle X i que ha perdurat fins avui dia.

Les excavacions han posat al descobert la part rústica de la vil·la. Dins d'aquest sector segons les fonts clàssiques, hi ha els tallers, les premses, els magatzems i dipòsits, el lloc per a guardar l'instrumental, els estables, l'allotjament dels esclaus i la casa de l'encarregat.

Les excavacions han posat de manifest la presència d'una habitació pavimentada d'«opus spicatum» (Fig. 1, A). Dins d'ella hi ha una sobreelevació circular,

rodejada d'un ressalt fet de picadís de ceràmica (Fig. 1, B). Al costat del mur, el paviment es substituït per un altre d'«opus signinum» (Fig. 1, C), que s'entrega al mur per mitg d'un cordó hidràulic en secció de quart de cercle. A la banda Nord de la cambra, al costat del mur, hi ha una pedra cilíndrica de sorrenca, segurament una mola reaprofitada, encastada dins d'un gros cordó hidràulic en secció de quart de cercle d'«opus signinum» (Fig. 1, D).

Al costat d'aquesta pedra, existeix un forat que travessa el mur (Fig. 1, E). A aquest forat s'entrega al cordó hidràulic per tal de facilitar el pas del líquid a la cambra del costat.

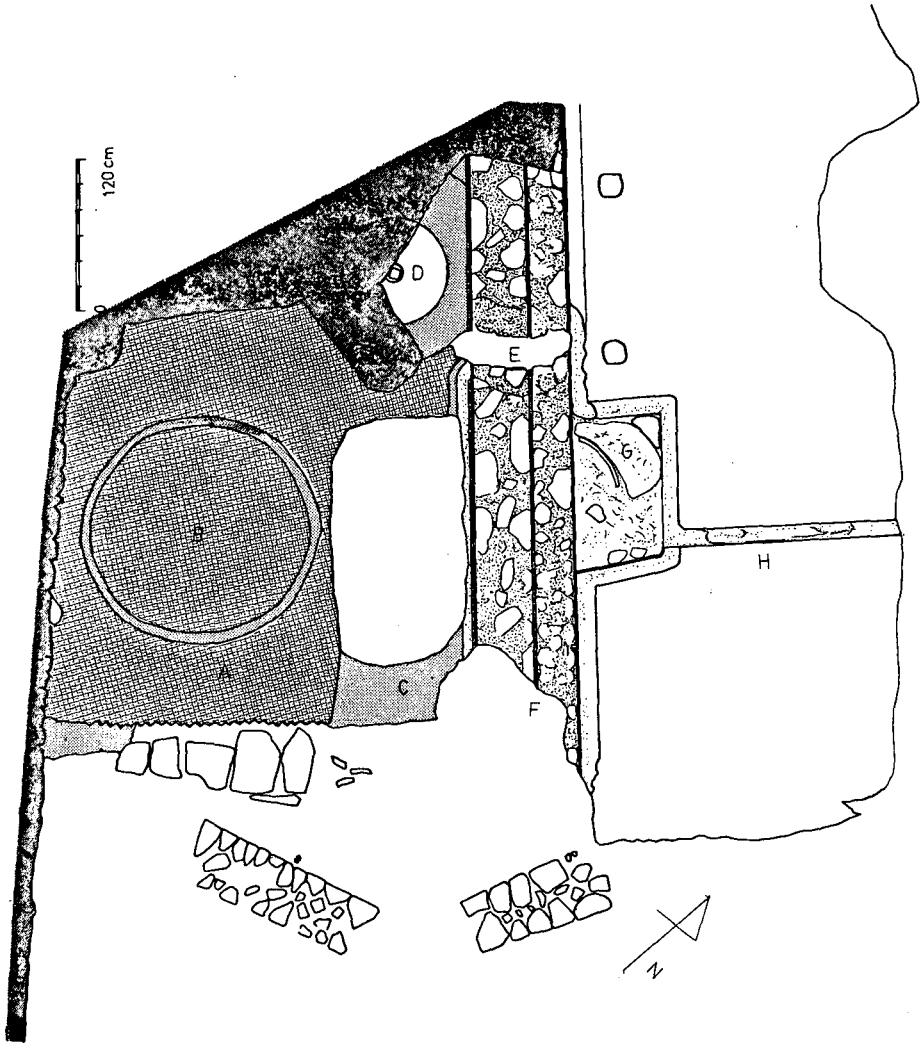

Fig. 1. Planta parcial de les excavacions de Santa Maria de Sales (Viladecans, Baix Llobregat).

El mur de separació de les estances en realitat consta de dos murs enganxats, com ho demostra la línia d'arrebossat que s'aprecia a l'interior (Fig. 1, F). Posteriorment s'hi va adossar una pilastra (Fig. 1, G).

La cambra al Nord de la present paret, està composta per dos paviments d'«opus signinum», separats tan sols per un cordó hidràulic en secció de quart de cercle, sense que aquest es recolzi a cap paret (Fig. 1, H) i tots dos paviments s'entreguen a la paret mitjançant sengles cordons hidràulics. Els paviments van ésser refets tres cops com a mínim, resultant en la última reforma, que l'altura dels paviments bloquejava al forat que l'unia amb la sala del costat.

L'interpretació, en principi, no sembla oferir masses dubtes: Es pot paral·lelitzar la primera sala amb un «torcularius», del que hi ha estructures similars, inclús en el tipus de paviment, inclús a la regió de Cosa (Carandini, Settis, 1979). Tampoc podem pensar que son estructures alienes a la zona que tractem, ja que tan sols a 20 kms., a Pallejà, tenim un altre exemple (Granados, Solias, en premsa). A la zona del Maresme, hi haurien igualment possibilitats de l'existència d'un (Prevosti, 1981 b). Igualment a Girona, a Vilauba s'han trobat paral·lels (Nolla, Tarrús, 1979).

Els paviments d'«opus signinum» de la segona sala, es poden interpretar com la base de dipòsit per a contenir líquids, els quals entrarien des de la sala de premsat annexa per mitg del forat practicat al mur.

Aquesta explicació pateix, però, d'alguns punts foscos. La sobreelevació circular del paviment, es pot identificar, amb quasi total seguredat amb l'«ara», és a dir, el lloc de premsat del producte. La premsa romana per tal de fer pressió sobre l'«ara», emprava una grossa barra de fusta, el «prelum» aguantat directament a la paret o bé per mitg de dues columnes («arbores»), que en un moment més avançat passaran a ser quatre.

El mecanisme per tal de fer baixar el «prelum» es diferent segons l'època. Al segle I a.C., segons Plini (N.H., 18, 317 ss.), hi havien dos tipus de premsa, agafats de les tècniques gregues.

El primer tipus, tenia a una de les puntes del «prelum» una rosca per la qual passava un cargol sense fi en sentit vertical, la «coclea». La «coclea» quedava fixada a un contrapès estàtic al terra. Es feia baixar el «prelum» per mitg de viguetes disposades radialment a la «coclea».

En el segon tipus plinià, la «coclea» porta amb ella un contrapès mòbil («arca lapidum»), que és el que fa la força per tal de fer baixar el «prelum».

En el cas que ens ocupa no tenim cap lloc a on poder assentar els «arbores», al paviment. Podríem pensar que es tracta de la mola de sorrenca que hi ha a l'estança, però no presenta a la seva superfície cap indicatiu que s'hi encastessin els «arbores». Semblaria molt més probable, inclús per paral·lels etnogràfics, que fos el lloc a on es fixaria la «coclea».

Seguim, però, sense cap rastre d'un lloc a on assentar-hi els «arbores». Hi ha autors que afirmen que en alguns casos, el «prelum» s'assentava directament a la paret (Daremborg-Saglio, 1929; Camps-Fabrer, 1953). Aquesta visió presenta igualment problemes, ja que s'acostuma a donar en «torculars» sense «cloea» o bé en

tipus antics. El problema principal és la deficient informació arqueològica, que ens deixa sense dades a poca distància de l'«ara».

Pel que fa a saber el producte que es premsava, hem de dir que hi ha dos productes agrícoles que es podrien manufacturar, l'oliva i el raïm.

L'oliva, per tal d'obtenir-ne oli, passa per dos processos, en el primer, és premsada al «trapetum», que consisteix en una simple mola, amb un bec per tal que surti l'oli (Daremborg-Saglio 1929). Per aquest procediment s'obtenia el primer oli, i per tant el de millor qualitat. A partir d'aquest moment es passaria a l'acció del «torcularius». En el cas del raïm, la primera operació consisteix en el premsat amb els peus per a passar seguidament al premsat mecànic.

En aquest jaciment no hi ha cap paral·lel de «trapetum», molt abundants d'altra banda a les zones oleícoles (Tchalenko, 1958 presenta molt interessants exemples al Tom I, pàgs. 300, 319 i sobre tot 360 ss., així com Camps-Fabrer, 1953). Cabria la possibilitat de pensar que ho són almenys algunes de les nombroses moles que han aparegut reaprofitades en el jaciment en diverses funcions, però estaven fora d'ús en el moment de construir-se el «torcularius». De totes maneres, aquesta afirmació de la no existència de «trapeti» al jaciment es basa en una dada negativa, amb tot el valor que pot tenir.

D'altra banda ens trobem a un dels extrems de la Laietània, famosa durant el segle I d.C. per la gran quantitat de vi que d'ella s'exportava, com ens informen les fonts clàssiques, que també ens informen de la baixa qualitat d'aquest.

Tots aquests fets ens porten a la hipòtesi, totalment oberta a revisions, que el «torcularius» era emprat per a fer-hi vi.

En relació amb aquestes activitats s'ha trobat igualment gran quantitat de material ceràmic, compostat bàsicament per «dolia». La major part va ser trobadà, al fer una rasa de desguàs del Cementiri, però part es van trobar abocades en dos forats que han pogut ser datats dins l'últim terç del segle I d.C. La característica més excepcional és la presència en alguns fragments d'inscripcions esgrafiades. Aquests esgrafiats es componen bàsicament de numerals, acompanyats d'alguna lletra.

Les vores de les «dolia» es poden reduir a tres tipus:

1. Vora doblegada cap enfora amb el llavi pla. Presenta una ampla acanalladura a l'extrem del llavi. És el tipus més nombrós, amb petites variants (Fig. 2, 1).
2. Vora doblegada amb el llavi pla. Forma totalment angulosa. Es coneix un sol exemplar al jaciment (Fig. 2, 2).
3. Vora amb el llavi exvasat i la paret recta. A l'extrem del llavi presenta dues línies d'incisions circulars (Fig. 2, 3).

La pasta és molt grollera, de color morat, amb abundant desgreixant de quarç, mica i caliça. Les bases són sempre planes. Moltes «dolia» presenten grapes i forats de reparació, el que ens indicaria la llarga i intensa utilització que tindrien aquests recipients.

Passem a veure les inscripcions:

1. Tres fragments amb dos registres esgrafiats, el superior, trencat per les dues puntes es pot llegir: —XXXIISXX—. A l'inferior es llegeix NEXXXII (Fig. 2, 4).

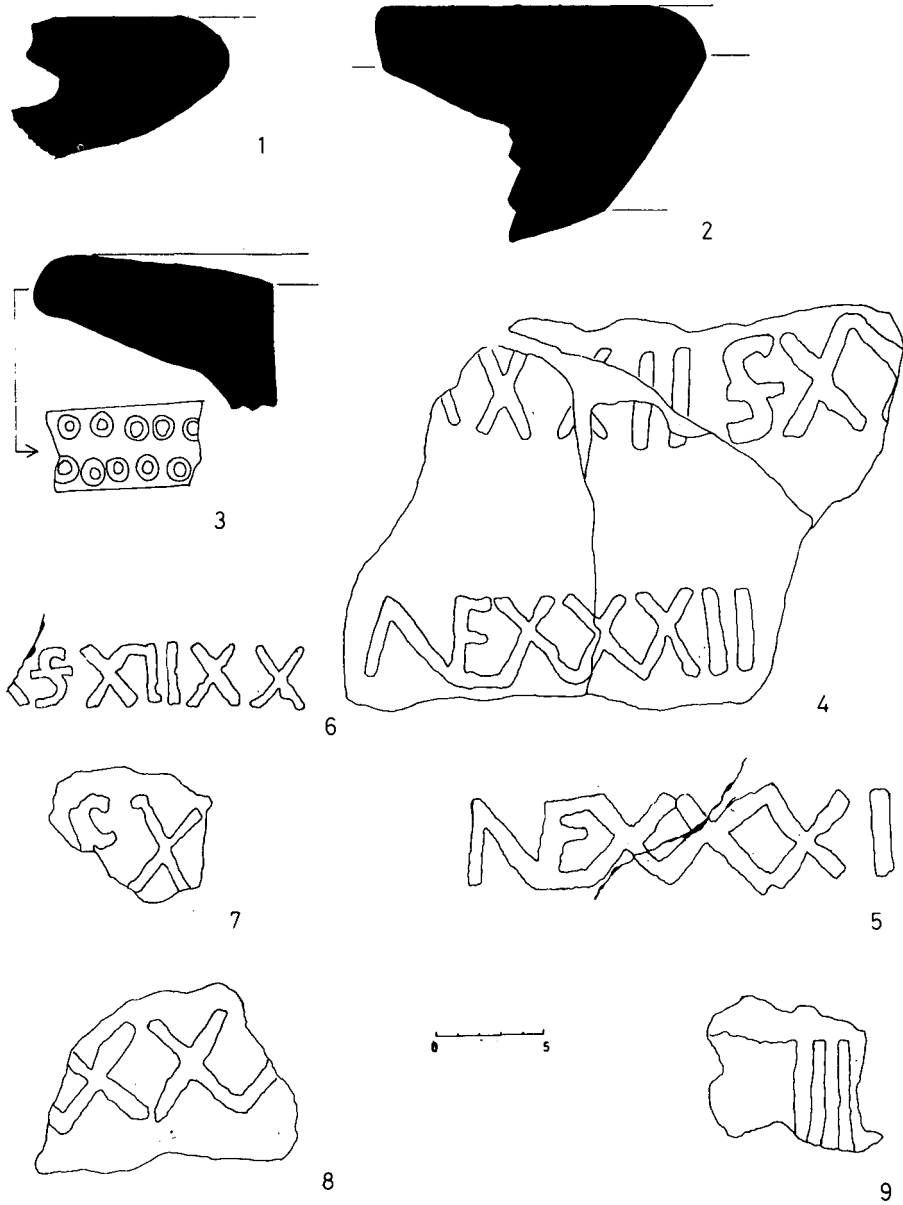

Fig. 2. «Grafiti» sobre «dolia».

2. Sobre dos fragment es pot llegir NEXXXI (Fig. 2, 5).
3. Trencada per l'inici es llegeix XSXIIXX (Fig. 2, 6).
4. Petit fragment on es pot llegir —SX— (Fig. 2, 7).
5. Petit fragment on es llegeix —XXXX— (Fig. 2, 8).
6. Fragment trencat. Es pot llegir —II— (Fig. 2, 9).

La interpretació de les inscripcions és difícil pel fragmentari de les mateixes. Hi ha un fet, però que creiem clar, com a mínim part d'elles es refereixen a la capacitat del «dolum».

Ens basem, principalment, en el fet que entre els numerals apareix el signe «S». Aquest signe va ser interpretat ja per Dressel (CIL, XV, 1, 2527) com a indicador de «sextarii», juntament amb «S», «>» i «O». Aquesta manera de nomenar els «sextarii» continua vigent inclús a l'època de Dioclecià, ja que apareix en el seu edicte de preus (CIL III Supl. 1909).

Aquesta mida de capacitat estava inspirada en el sistema metrològic grec (Daremborg-Saglio, 1929) i era aplicable a matèries líquides i sòlides. El «sextari» teòric estava format per dotze parts iguals i ocupava un volum de 539 mm. cúbics d'aigua i en aquest cas pesava 539 grams, però en el cas del vi el pes era de 543 grams i en el cas de l'oli augmentava fins a 597 grams (Daremborg-Saglio, 1929). Es coneixen diversos tipus de «sextarii», l'itàlic, l'úrbic, l'àtic, el pòntic, l'alexandri, el «castrense» (tant sols per una cita) i el nicomèdic (d'època tardana). La majoria pertanyen a la zona oriental.

Per tant sabem que volen dir les parts posteriors dels «grafiti». Pel que fa a la part anterior, hi ha més problemes ja que les lletres «NE» no tenen cap paral·lel ni dins de les mides de capacitat ni dins d'indicacions de productes que podien contenir (considerem temerari tractar de relacionar-ho amb paraules com «negotium» o «negotiator» en l'estat actual dels coneixements). Hi ha la possibilitat que designessin l'àmfora dins d'una sèrie de magatzem com hi han paral·lels, però sense cap lletra davant (CIL, XV, 1, 2525). Considerem igualment arriscat decidir-se per una mida de capacitat com per un número de sèrie.

Existeixen alguns exemples de mides de capacitat inscrites sobre «dolia», com a Villa Albani i a l'Aventí (Quadre 1), a on la mida era «AMP(HORAE)», és a dir la mida assimilada al «quadrantal» (26,26 l.). Molt més a prop tenim els exemples de la vil·la de La Salut, a Sabadell (Quadre 1), a on el signe inicial és «M», clarament assimilable a «modii» (mida per a sòlids). Per tant una capacitat aproximada de 282 kgs. Igualment a Santa Margarida de Cabrera (Quadre 1), es pot llegir a sobre un «dolum», el signe «M», i la lectura de la capacitat seria en aquest cas de 26 «modii» i 17 «sextarii», aproximadament 235 kgs.

Pel que fa a l'objecte que podrien contenir els «dolia», si abans hem acceptat que al «torcularius» es premsava raïm, haurem de convenir que hauria de ser vi.

Tractant de fer unes conclusions generals, la part excavada de la vil·la ens demostra tant per la tècnica constructiva com per les funcions que desenvolupava, que hi ha un fort impacte itàlic. Se sap d'altra banda que l'impacte romà sobre la Laietània és força antic, tal com s'ha demostrat al Maresme (Prevosti, 1981 a i b), creiem que

la major part de les conclusions a que s'arriba per aquella zona es podran generalitzar a aquesta formant un ampli conjunt litoral homogeni.

QUADRE 1

Dins d'aquesta figura es tracten d'inclure alguns dels paral·lels que s'han trobat per a «grafiti» sobre «dolia».

PROCEDÈNCIA	INSCRIPCIÓ	REFERÈNCIA
Aventi	M XIV AMP(HORAE) XIV	CIL, XV, 1, 2523
Prima Porta	XXIIX	CIL, XV, 1, 2527 a
Prima Porta	—XXXIII	CIL, XV, 1, 2527 gg
Roma	—XXXXX	CIL, XV, 1, 2527 y
Farnesina	XXVIII	CIL, XV, 1, 2527 c
Farnesina	XXXVISXXII	CIL, XV, 1, 2527 n
Farnesina	XXXIIXS	CIL, XV, 1, 2527 r
Farnesina	—XVSSXIII	CIL, XV, 1, 2527 ee
Via Latina	—XXXIoV	CIL, XV, 1, 2527 hh
Hortis Sallustianis	XXXIIII	CIL, XV, 1, 2527 ff
Marinum	VIIXXXVIIIIS//	CIL, XV, 1, 2525
Villa Albani	AMP(HORAE) XVIII NESSUS	CIL, XV, 1, 2524
Villa Pamfilia	VII LVI	CIL, XV, 1, 2526
Villa Carpinea	XLI	CIL, XV, 1, 2527 s
Lugarorium (Via Appia)	XLIII—	CIL, XV, 1, 2527 u
Lugarorium (Via Appia)	XLV	CIL, XV, 1, 2527 v
Villa Ludovisi	XLVIII	CIL, XV, 1, 2527 x
Villa Ludovisi	LII)II	CIL, XV, 1, 2527 z
Villa Ludovisi	LII SCII	CIL, XV, 1, 2527 aa
Villa Ludovisi	LIII (llavi) LIII (ventre)	CIL, XV, 1, 2527 bb
Villa Ludovisi	LIII	CIL, XV, 1, 2527 cc
Villa Ludovisi	IIIXXVIIIIS	CIL, XV, 1, 2527 ii
Via Ostiense	XXXVI—	CIL, XV, 1, 2527 m
Ostia	XXIX	CIL, XV, 1, 2527 b
Ostia	## II	CIL, XV, 1, 2527 d
Ostia	## III	CIL, XV, 1, 2527 e

QUADRE 1 (Continuació)

PROCEDÈNCIA	INSCRIPCIÓ	REFERÈNCIA
Ostia	—IV	CIL, XV, 1, 2527 f
Ostia	## IV	CIL, XV, 1, 2527 g
Ostia	## V	CIL, XV, 1, 2527 h
Ostia	## V	CIL, XV, 1, 2527 i
Ostia	XXXVI	CIL, XV, 1, 2527 k
Ostia	## VI (sobre plom)	CIL, XV, 1, 2527 l
Ostia	X # VII	CIL, XV, 1, 2527 o
Ostia	##VIII	CIL, XV, 1, 2527 p
Ostia	## IIX	CIL, XV, 1, 2527 q
Ostia	L.XLII.S	CIL, XV, 1, 2527 t
Ostia	XL - IS	CIL, XV, 1, 2527 w
Lugarorium (Via Appia)	LIIII	CIL, XV, 1, 2527 dd
Die	XVSE	CIL, XII, 1657
Sabadell	MXXXISXXVI	Renom, Mas, 1952
Balaguer'	A—	Diez-Coronel, 1970
Balaguer	— XX —	Diez-Coronel, 1970
Balaguer	— III —	Diez-Coronel, 1970
Sta. Margarida de Cabrera	XXIVXV	Prevosti, 1981, b
	MXXVISXVII	

Al Vendrell hi han recollides «dolia» amb inscripcions, però la bibliografia no especifica què hi posa. Al Museu de Girona hi ha també un «dolum» exposat amb inscripcions però no s'ha inclòs ja que l'epigrafia és totalment diferent, com passa a alguns grafitis itàlics que no s'han recollit.

Dins d'una problemàtica més específica, tota la Laietània produïa vi, que era exportat en grans quantitats al sud de la Gàl·lia i Roma. Aquesta afirmació s'ha vist corroborada per l'arqueologia, amb el descobriment de forns a tota aquesta àrea (Pascual, 1977). Aquesta activitat estava evidentment en funció directa de l'activitat agrícola. Aquesta producció molt poques vegades s'havia vist confirmada per la troballa en excavacions regulars dels llocs de manufactura del raïm i creiem poder afirmar que ens trobem davant d'un d'ells.

La productivitat mitja d'una vinya nova a l'època romana era de 5 «cullei» per «iugerum», el que equival a 104 hectòlitres per hectària. Quant la vinya es fa vella, si tan sols es produeixen 3 «cullei» per «iugerum», ja no era considerada rentable (Daremborg-Saglio, 1929).

El preu que podia tenir un «quadrantal» de vi (un àmfora), era de 100 sextercis a l'època republicana i se sap que en temps de Calígula el preu era més alt (Daremberg-Saglio, 1929). La llunyania en molts casos dels centres de producció vinícola respecte de Roma feia que molts cops la ciutat quedés desabastida, la qual cosa provocava pujades súbites del preu. És per això, que Cató (De Agricultura, 18), recomana tenir «dolia» amb capacitat suficient per a contenir el producte de 5 collites, per un total de 800 «cullei» (72.800 litres aprox.).

Si dividim la xifra entre cinc, tindrem que un «fundus» de 100 «iugera» dedicat a la producció de vi, podia exportar a l'any 160 «cullei» que equivalen a 14.560 litres de vi aproximadament. Aquestes xifres són purament il·lustratives, ja que no hi ha cap prova de l'extensió dels «fundus», encara que sembla que es poden acceptar les dades referents a petites i mitjanes finques al Maresme, a on s'han aventurat xifres d'aproximadament 100 «iugera» per «villa» (Prevosti 1981 a i b). Haurem de tenir en compte igualment, que tan sols es podrien dedicar a la vinya uns 50 «iugera» com a màxim. Si multipliquem 50 «iugera» per una productivitat mitja de 4 «cullei» per «iugerum», tindrem una producció anyal de 200 «cullei» de vi, que equivalen a 18.200 litres.

Hem vist dos procediments diferents per tal de veure la productivitat d'una «villa» i per tant podem pensar que una petita propietat podia produir entre 10.000 i 20.000 litres de vi a l'any, part de la qual deuria ser de consum intern, però la major part seria destinada a l'exportació. És lògic pensar doncs en la necessitat de la presència de «dolia» per tal d'emmagatzemar aquests productes.

Hi ha un objecte que s'ha anomenat diversos cops i és la presència de moles reaprofitades en la construcció. Aquestes deurien ésser aprofitades per a moldre blat encara que en el moment de la construcció ja no deuria ser productiu. A pesar d'això tenim la cita de Cató (De Agricultura, 18), que recomana la presència entre el material que ha de tenir una vil·la que es dediqui a l'explotació vinícola, 20 «dolia» per a blat.

D'altra banda, s'ha citat igualment la presència de «dolia» amb «grafiti», amb la mida «modii», aquesta era emprada comunment per a sòlids i especialment el blat, pel que podem suposar que la producció de cereals no va ser deixada mai de banda a la Laietània i que el seu conreu resurgiria a èpoques més tardanes, tal com afirma Prevosti (1981 a i b).

Per fi tant sols ens resta donar les gràcies pel seu ajut al Sr. Oriol Granados i Xavier Menéndez.

BIBLIOGRAFIA

- CAMPS-FABRER, *L'olivier et l'huile dans l'Afrique romaine*, Alger 1953.
- CARANDINI, A.; SETTIS, S., *Schiavi e padroni nell'Etruria romana. La villa de Settefinestre dallo scavo alla mostra*, Ed. De Donato, Bari 1979.
- CORPUS INSCRIPTIONUM LATINARUM, Vol. III Supl., Vol. XII, Vol XV.
- DAREMBERG; SAGLIO, *Dictionnaire des Antiquites grecques et romaines*, Ed. Hachette, Paris 1929.
- DIEZ-CORONEL Y MONTULL, *Una bodega romana en Balaguer (Lérida)*, XI CNA, Mérida 1968, Zaragoza 1970, pàgs. 774-783.
- GORGES, *Les villes hispanoromaines*, Centre Pierre Paris, 1979.
- GRANADOS, J. O.; SOLIAS, J. M., *La vitla de Ca l'Esplugu (Pallejà)*, Generalitat de Catalunya, en premsa.
- PASCUAL Guasch, Ricardo, *Las ánforas de la Layetania*, Actes du Colloque de l'Ecole Française de Rome, Roma 1974-1977.
- PREVOSTI MONCLUS, Marta, *Cronologia i poblament a l'àrea rural de Baetulo*, Monografies Badalonines, Badalona 1981.
- PREVOSTI MONCLUS, Marta, *Cronologia i poblament de l'àrea rural d'Iluro*, Caixa d'Estalvis Laietana, Mataró 1981.
- RENOM, V.; MAS, L., *Las excavaciones del poblado de Arragona*, Sabadell 1953.
- NOLLA, J. N.; TARRUS, J. M., *La vitla romana de Vilauba*, 1979.
- TCHALENKO, G., *Villages antiques de la Syrie du Nord. Le massif de Belus a l'epoque romaine*, Librairie orientaliste Paul Geutner, Paris 1958.